

NACKA STRÖM – NACKAS HISTORISKA HJÄRTA

Brukslämningarna här vid Nacka ström har anor från 1500-talet. Vattenkraften har styrt utvecklingen och är förklaringen till vattenhjulet i Nackas kommunvapen. Det här var den plats som först fick namnet Nacka.

1. BERGET NACKEN

Berget Nacken, eller Nackaberget, har troligen fått sitt namn av formen, i profil liknar berget en böjd nacke. Berget ligger söder om Järlasjön som under förhistorisk tid var en viktig farled till Mälardalen. Farleden grundades upp under medeltiden men användes länge vintertid av skärgårdsborna som med häst och släde färdades över isarna till Stockholms vintertull vid Hammarby sjö. Troligen var berget Nacken ett av de landskapsmärken man orienterade sig efter.

2. KVARNGÅRDEN

Områdets äldsta hus är kvarngården från 1787 (2). Det timrade huset står delvis på en "hwälfd källare" (valvformig), enligt en beskrivning från år 1800. Huset var en flygel till en större huvudbyggnad som brann ner 1940. På kvarngården bodde kvarnens mjölnare och arbetare. De två nedre vattenfallen i ån användes för att driva mjölkvarnar redan på 1500-talet. Mjölet transporterades över sjöarna till bagarna i Stockholm.

3. NEDRE KVARN

Den stora vitputsade kvarnbyggnaden (3) byggdes 1873 som en sista satsning på kvarnverksamheten. I den installerades en modern vattenturbin som ersatte de gamla trävattenhjulen. Den nya kvarnen hade också en ångmaskin som kunde användas vid vattenbrist. Anläggningen blev dock snabbt omodern, redan på 1890-talet konkurrerades den ut av de stora ångkvarnarna vid Stockholms inlopp. De gamla kvarnvattenhjulen av trä lever kvar i Nackas kommunvapen.

4. MELLANKVARN OCH GUSTAV VASAS HAMMARSMEDJA

Byggnadsmiljön vid Nacka ströms utlopp i Järlasjön präglas främst av 1700- och 1800-talets kvarnverksamhet. Det faluröda hus med halvrunda fönster på gaveln är troligen Mellankvarn som byggdes 1842. Längs byggnadens östra långsida går en murad vattenränna som användes för att leda vatten från kvarndammen. Även rännan är från 1840-talet. På 1870-talet togs hjulhuset bort och Mellankvarn byggdes om till ett stall för sex hästar. Söder om huset ligger en dammlucka. Här låg den hammarsmedja som Gustav Vasa grundade på 1550-talet. I smedjan tillverkades bland annat byggnadsmide, lås, hackor, hästskor, kättingar, fångkedjor och rustningar av tyska och svenska smeder. Redan på 1560-talet utökades anläggningen med en krutkvarn och 1589 fanns tre krutkvarnar i dalgången. Samtidigt byggdes ett kopparslageri och två mjölkvarnar. Vid 1500-talets slut arbetade omkring 50 personer vid Nackaåns industrier.

5. NACKA GÅRDS LADUGÅRD OCH MÄSSINGSBRUKET

Den timrade byggnaden med vällingklocka på gaveln byggdes som ladugård för Nacka gård 1881. 1625–1723 låg ett mässingsbruk här, grundlagt av holländarna Abraham Werden och Abraham Melis. Bruket hade svårigheter redan från början. År 1636 ingrep industri- och finansmannen Louis de Geer och verksamheten kunde fortsätta. Huvudprodukten var mässingtråd. År 1695 köptes verksamheten av Abel Renstierna. När det Stora Nordiska kriget bröt ut 1700 började bruket tillverka knappar och spännen till den karolinska armén. Men problemen fortsatte och 1704 tog riksbanken över anläggningen.

6. NACKA GÅRD

Nacka gård omnämns i skriftliga källor från år 1505. Gården hade ett skyddat läge i dalgången vid Nackaån. På grund av tillgången på vattenkraft och goda transportmöjligheter omvandlade Gustav Vasa platsen till ett järnbruk på 1550-talet. Till bruket kom även att höra en sjökrog, ett kapell samt odlingsmarker och skogar. Bruket var det första större området med namnet Nacka och början på det som på 1880-talet blev Nacka kommun.

Nacka gårds nuvarande huvudbyggnad byggdes 1874 samtidigt som en ny kvarnbyggnad uppfördes vid det nedre fallet (det vitputsade huset med skorsten). Det timrade och panelklädda huset lär vara byggt på källaren till en äldre gårdsbyggnad och präglas av 1800-talets snickarglädje.

7. RÄTTARENS STUGA

Det faluröda huset var tidigare rättarbostad under Nacka gård. Huset är en parstuga, en större stugtyp som passade en rättare som var arbetsledare på jordbruket. Byggnaden har en ålderdomlig stil med små fönster och timrade väggar.

8. NACKA GAMLA KYRKOGRÅD/NACKA SÖDRA KYRKOGRÅD

På medeltiden tillhörde området kring Nacka ström Brännkyrka socken, vilket innebar att människorna som bodde här hade lång väg till kyrkan. Så småningom byggdes ett kapell vid Danvikens hospital. Med etableringen av mässingsbruket på 1620-talet ökade befolkningen till över 100 personer och Nacka ström behövde ett eget kapell. Det finns uppgifter om ett kapell i Nacka på 1640-talet. Vid "Protesting" 1689 förklarade bruksförvaltaren Abraham Ernst att han var villig att bygga en ny kyrka och 1695–97 uppfördes en enkel timrad korskyrka. Byggnaden revs 1902, kort efter byggandet av Nackas nuvarande kyrka vid Finntorp. Kyrkogården ligger idylliskt på en ås omgiven av skog. Gravplatserna fördelades på gårdar och torp i församlingen, till dessa hörde även gårdarna i södra Nacka, till exempel Fisksätra och Skogsö. På kyrkogården begravdes också flyktingar från Åland, främst barn, som kom till Sverige av rädsla för ryssarna som ockuperade Åland och Finland 1713–21.

